

Toplumsal Bellekten Medya Belleğe: Hafıza İnşasında Dijital Ortamlar

From Collective Memory to Media Memory: Digital Environments in Memory Construction

Birgül Üstünbaş Erdoğan¹

ÖZ

Bellek çalışmaları, bireylerin ve toplumların geçmişi anlama ve yorumlama sürecinde önemli bir role sahiptir. Toplumsal bellek olarak adlandırılan kolektif zihinsel yapı, bir toplumun tarihi olayları, kültürel mirası ve ortak değerleri hakkında anlamlı bir anlayış geliştirmesini sağlar. Medya ise, bu sürecin merkezinde yer alır; bireyler ve gruplar arasında bilgi, duygu ve deneyimlerin aktarılmasını sağlar; bu sayede toplumsal belleğin oluşumu ve yeniden şekillenmesinde kritik öneme sahiptir. Günümüzde çağdaş medya gelişmelerini toplumsal bellek çalışmalarına entegre etmenin yeni yollarını bulmaya yönelik artan bir eğilim vardır. Dijital teknolojilerin ve ağ tabanlı uygulamaların gelişimi bellek çalışmalarını farklı bir boyuta taşımış, hafıza pratiklerinin nasıl değiştiğini anlamaya yönelik geniş bir çerçeve sunmuştur. Bu çalışmanın amacı, toplumsal bellek ve dijital medya ilişkisine odaklanarak, hafıza inşasında dijital ortamların rolünü irdelemektir. Bu bağlamda çalışma, teorik tartışmalar üzerine kuruludur. Dijital medya teknolojisinin gelişmesiyle birlikte farklı medya ortamları ve toplumsal bellek ilişkisine dair bir çerçeve çizmek ve alandaki çalışmalara bir perspektif sunmak hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal bellek, kültürel hafıza, medya bellek, dijital medya, iletişim çalışmaları

ABSTRACT

Memory studies play an important role in the process of individuals and societies understanding and interpreting the past. The collective mental structure called collective memory enables a society to develop a meaningful understanding of historical events, cultural heritage and common values. Media is at the centre of this process; it enables the transfer of information, emotions and experiences between individuals and groups; In this way, it has critical importance in the formation and reshaping of collective memory. Today, there is an increasing tendency to find new ways to integrate contemporary media developments into collective memory studies. The development of digital technologies and network-based applications has taken memory studies to a different dimension and provided a broad framework for understanding how memory practises change. The aim of this study was to examine the role of digital environments in memory construction, focusing on the relationship between collective memory and digital media. In this context, the study is based on theoretical discussions. With the development of digital media technology, it is aimed to draw a framework regarding the relationship between different media environments and collective memory and to provide a perspective for studies in the field.

Keywords: Collective memory, cultural memory, media memory, digital media, communication studies

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: B.Ü.E. 0000-0003-1054-1866

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Birgül Üstünbaş Erdoğan,
İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İstanbul,
Türkiye
E-mail: birgulustunbas@aydin.edu.tr

Başvuru/Submitted: 03.08.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested: 24.09.2024

Son Revizyon/Last Revision Received: 24.09.2024

Kabul/Accepted: 25.09.2024

Atıf/Citation: Üstünbaş Erdoğan, B. (2024).

From collective memory to media memory: digital environments in memory construction. *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies - 4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 25, 167–187. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2024.1527628>

Extended Abstract

Collective memory is the process of preserving, reproducing and transferring this heritage to future generations, built on the common history and cultural heritage of the society. Various elements such as cultural habits, historical events, rituals, traditions and works of art are effective in the formation of collective memory. These elements play an important role in shaping the identity, values and lifestyle of the society. The transfer of collective memory generally occurs through various tools such as oral and written expressions, cultural practises, education and training, visual and audio media, and digital environments.

The relationship between collective memory and media is an important research topic on what role the media has and creates in the memory of society. Today, media, as a tool with the power to spread information and news rapidly, has the function of shaping and directing the memory in society. It creates the memory of the society by providing information on various subjects such as social events, cultural values, political developments and historical events. News, documentaries, films and content in other media are among the factors that shape societies' perception of the past and determine their future expectations.

The increasing diversification of media environments and the tendency towards internet-based applications have enabled digital environments to become places of memory. Digital media refers to the types of media created, distributed, and consumed through the internet and digital technologies. Its basic features, such as multiple content types, interaction and participation, and ease of access to information, show that it has radically changed communication methods and cultural production.

This study focuses on the relationship between digital media and collective memory and examines the role of digital environments in memory construction. In this study, the relationship between digital media and collective memory is discussed through theoretical discussions; A liberal and critical perspective is presented. Understanding the role of digital media in collective memory is important in terms of both accurately remembering the past and shaping future collective memory.

Digital media represents collective memory on digital platforms. Historical events, cultural heritage, and social memories can be stored and shared through social media, blogs, and digital archives. This provides the opportunity to represent collective memory in a broader and more diverse way. At the same time, digital environments facilitate the sharing of collective memory. Sharing and discussions about social events, crises, and cultural events create and strengthen the collective memories of societies. This process affects how social identities and histories are collectively remembered in the digital environment.

Digital media offers easy access to information and memories. Past events and personal memories can be stored on digital platforms and retrieved at any time. This increases the continuity and accessibility of the collective memory. In addition, digital media plays an

interactive role in the formation of collective memory. Users can share and discuss their memories through social media and other tools. In this way, the importance of individual contributions in the formation of collective memory increases.

Digital media also plays a role in the construction of social identities. Social groups and individuals have the opportunity to choose how they want to present their identities and histories on digital platforms. However, it should not be forgotten that rapid access and sharing of information can create an environment open to manipulation. Misleading information, disinformation and media influence can affect collective memory and public perception. This situation may make the accuracy and reliability of collective memory questionable. The fact that digital media increases the speed and amount of information flow can cause collective memory to be constantly updated and some information to be forgotten quickly. Information overload can also lead to changes in which information will remain in collective memory and which will be forgotten.

As a result, digital media significantly transforms the formation, preservation, and sharing of social memories. It presents both opportunities and challenges; It is clear that while allowing collective memory to become more accessible and diversified, it is also necessary to be careful about information security and accuracy.

1. Giriş

Son yıllarda bellek üzerine yapılan çalışmalarda özellikle psikoloji, sosyoloji, tarih gibi disiplinlerin yanı sıra iletişim alanındaki çalışmalarda artış yaşandığı gözlenmektedir. Bu artışın arkasındaki nedenler arasında, teknolojik ilerlemelerin sağladığı yeni araştırma yöntemleri, medya ortamlarında yaşanan dönüşümler, interdisipliner yaklaşımların benimsenmesi ve küresel ölçekte artan sosyal, kültürel ve politik değişimlerin bellek çalışmalarına olan ilgiyi arttırması gösterilmektedir. Ayrıca belleğin kimlik oluşumunda toplumların geçmişi nasıl hatırladığı ve anlattığı konularında önemli rol oynadığı fikri, bu araştırmaların popülerliğini arttıran unsurlardan biridir. Bu bağlamda belleğin incelenmesi, sosyal bilimcilere geçmiş hakkında nasıl düşündüklerini, tarih hakkında nasıl konuştuklarını ve çevrelerindeki dünyayı anlamlandırmak için onu nasıl kullandıklarını yeniden gösterecektir.

Misztal'a göre (2003, s. 2), toplumsal bellek çalışmalarına yönelik ilgi, ulusal ve uluslararası savaşların yıldönümlerinde, etnik grupların anılarına ilişkin ilginin artmasında, savaşlar üzerinden yürütülen hararetili tartışmaların yeniden canlanmasında kendini göstermektedir. Dünya genelinde toplumlar ulusal geçmişlerini yeniden değerlendirirken, yaşananlar hakkında kamuoyu önünde tartışmaktadırlar. Üstelik küreselleşme çağında ulusal kimlik, artık kültürel ve kolektif hafıza üzerinden giderek daha fazla tartışılmaktadır. Dahası göç süreci, insanların yer değiştirmesi, azınlık hakları gibi konular kültürel hafızada önemli tartışma konuları olarak önem kazanmıştır.

Bireylerin, grupların sadece geçmişini değil, aynı zamanda şimdiki yaşamlarını ve kimliklerini de ilgilendiriyor olması, toplumsal bellek tartışmalarını önemli kılan temel hususlardan biridir. Öyle ki geçmişteki anıların şimdiki zamanla uzlaştırılması gerekmektedir. Geçmişe ait görüntüler, aynı zamanda mevcut toplumsal düzeni meşrulaştırmak için de sıklıkla kullanılmaktadır (Pine, 2011, s. 2). Toplumsal bellek tartışmalarında ilişkin diğer husus ise, son yıllarda geçmişin yeniden inşa edilme şekillerinde yaşanan değişikliktir. Geçmişin farklı versiyonlarını üretmek artık yalnızca arşivlere erişimi olan ve tarih bilgisine sahip profesyonel kişilerin ayrıcalığından uzaklaşmıştır. Geçmişe dair anlatılar üretmek, öznel anlamlara sahip kişisel anılardan beslenen kitlesel bir faaliyet haline gelmiştir. Bellek oluşturmak, elektronik medya ve özellikle arşiv materyalini daha erişilebilir hale getiren internet ve internet tabanlı platformlar tarafından büyük ölçüde zenginleşmiştir. Yayıncılık alanının gelişimi ve bilgiye erişim, toplumsal belleğin görünürlüğünü büyük ölçüde artırmış ve popülerliğini güçlendirmiştir (Sakaranaho, 2011, s. 137).

Toplumsal bellek, toplumun ortak geçmişi ve kültürel mirası üzerine inşa edilen, bu mirası koruma, yeniden üretme ve gelecek nesillere aktarma sürecidir. Kültürel alışkanlıklar, tarihi olaylar, ritüeller, gelenekler ve sanat eserleri gibi çeşitli unsurlar toplumsal belleğin oluşumunda etkilidir. Bu unsurlar, toplumun kimliğinin, değerlerinin ve yaşa tarzının şekillenmesinde önemli role sahiptir. Toplumsal belleğin aktarılması genellikle sözlü ve yazılı anlatımlar, kültürel pratikler, eğitim öğretim yoluyla, görsel ve işitsel medya, dijital ortamlar gibi çeşitli araçlarla gerçekleşmektedir.

Günümüzde kültürel anıların yüzyıllar boyunca seyahat etmesine ve hatırlama nesnesi haline gelmesine imkân tanıyan mekâna bağlı depolama ortamlarından, geniş kitlelere ulaşabilen ağ tabanlı teknolojilerin gelişimine geçiş söz konusudur. Nora, modern hafızanın her şeyden önce arşiv olduğunu, yazıyla başlayan sürecin dijital medya aracılığıyla doruğa ulaştığının altını çizmektedir. İletişimsel bellek, kolektif belleğin kayıt tutma gibi yönünü açığa çıkarmaktadır. Yakın geçmişı hatırlamak yalnızca anma amaçlı iletişimle sınırlı değildir, aynı zamanda toplumların hatırlaması mümkün olmayan tüm kalıntılarını depolamasına da izin vermektedir (1996: 9). Arşiv niteliğinin yanı sıra, medya tarafından üretilen bilginin dolayımсал özelliği, geçmiş ve gelecek bilgisinin oluşturulmasında temel bir rol oynamakta ve güncel ihtiyaçları karşılama konusunda temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu nedenle, medyanın hafıza oluşumundaki önemi giderek artmaktadır. Özellikle tarihsel ve kültürel hafızanın oluşturulmasında medya ürünlerinin sağladığı bilgi biçimi, bugün ve yarın için üretilen geçmiş bilgisi için temel bir kaynak olarak kabul edilebilmektedir (Başaran İnce, 2010, s. 17).

Toplumsal bellek ve medya ilişkisi, medyanın toplumun hafızasını nasıl etkilediği ve oluşturduğu üzerine önemli bir araştırma konusudur. Medya günümüzde bilgi ve haberleri hızla yayma gücüne sahip bir araç olarak toplumdaki belleği şekillendirme ve yönlendirme işlevine sahiptir. Toplumdaki olaylar, kültürel değerler, siyasi gelişmeler ve tarihi olaylar gibi çeşitli konularda bilgiler sunarak toplumun hafızasını oluşturmaktadır. Haberler, belgeseller, filmler ve diğer medya ortamlarındaki içerikler toplumların geçmişe ilişkin algısını etkileyen ve gelecek beklentilerini belirleyen unsurlar arasındadır.

Medya ortamlarının gün geçtikçe çeşitlenmesi ve internet tabanlı uygulamalara doğru eğilim, dijital ortamların hafıza mekânı haline gelmesine imkân tanımıştır. Medya tüketiminde yaşanan köklü değişimler, izleyiciler için yeni etkileşim alanlarını ve topluma erişim için yeni platformları daha da arzulanabilir kılmıştır. Her yeni gelişme beraberinde yeni avantajları getirirken, toplumu ilgilendiren kolektif zihin çalışmalarında medyanın ‘yeni’ halinin ne tür role sahip olduğuna odaklanmak, bellek çalışmalarını farklı bir perspektiften okumayı sağlayacaktır.

Bu çalışmada dijital medya ve toplumsal bellek arasındaki ilişkiye odaklanmak ve hafıza inşasında dijital ortamların rolünü irdelemek amaçlanmıştır. Dijital medya ve toplumsal bellek ilişkisi teorik tartışmalar üzerinden ele alınmış, dijital medyanın oldukça etkin bir konumda olması bakımından hem bellek inşasındaki hem de bellek aktarımındaki aracı rolü değerlendirilmiştir. Dijital medyanın toplumsal bellek üzerindeki rolünü anlamak hem geçmişı doğru şekilde hatırlamak hem de gelecekteki toplumsal hafızayı şekillendirmek açısından önem taşımaktadır.

Ulusal ve uluslararası literatürde alan araştırmalarının genellikle televizyon, gazete ve sinema alanına yoğunlaştığı, internet dolayımсал dijital medya ortamları ve toplumsal bellek ilişkisini ele alan çalışmaların oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çalışmada sunulan

teorik çerçevenin dijital medya ve toplumsal bellek aktarımlarına ilişkin araştırmacılara rehberlik etmesi ve literatüre katkıda bulunması beklenmektedir.

2. Toplumsal Bellek

Bilgi ve deneyimleri depolama ve gerektiğinde hatırlama yeteneği olan bellek, insan beyninin temel işlevi olarak kabul edilirken öğrenme süreçleriyle yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır. Birbirine geçmiş eylem kalıpları kümelerinin kodlanmasıyla oluşurken, algı ve eyleme hizmet etmek üzere ve çevreyle etkileşimi kolaylaştırmak için somutlaşmaktadır (Glenberg, 1997, s. 1). Böylelikle insanların yaşadığı deneyimleri, öğrenilen bilgileri ve anıları depolayarak gelecekteki ihtiyaçlar için kullanılmasına imkân tanımaktadır.

Bellek terimi, üç temel kullanımında, bir bilgi deposu olarak hafıza, hem bu deponun içindeki hem de bu depodan alınan bilgi olarak hafıza, bu bilginin işlenmesinde yer alan kodlama, depolama gibi belirli görevleri yerine getiren spesifik bir nörobişsel kapasite olarak hafıza olarak tanımlanır (Tulving, 2000, s. 36). Terim aynı zamanda, insan zihninde geri getirme, hatırlama ve farkındalıkla ilişkilendirilir. İnsanların çevreyi nasıl algıladıklarını ve toplum içerisindeki davranış kalıplarını daha işlevsel hale getirir. Bireysel ve toplumsal bellek arasındaki ilişki ise, kişisel ve kolektif hafızaların birbirini nasıl etkilediğini ve şekillendirdiğini ifade etmektedir.

Toplumsal bellek, toplumların geçmiş deneyimlerini, kültürel değerlerini, tarihi olayları koruma ve paylaşma sürecidir. Bu kavram, bireylerin kendi kişisel hafızalarından farklı olarak toplumdaki ortak geçmişin hatırlanması ve anlamlandırılmasını ifade etmektedir. Toplumun kolektif hafızası olarak tanımlanan kavram, toplumsal kimlik ve tarihsel bellek arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Toplumların kimliklerini oluşturmada, kültürel sürekliliği sağlamada ve ortak bir geçmişe sahip olmada önemli rol oynar. Tarihsel olayların nasıl anıldığı ve toplumdaki bireylerin kimlikleri ve değerlerini nasıl şekillendirdiğini belirler.

Toplumsal bellek, her ne kadar ‘kolektif’, ‘sosyal’, ‘kültürel’, ‘tarihsel’ hafıza olmak üzere farklı şekillerde adlandırılrsa da, tanımların ortak noktası, insanların grup kimliklerini şekillendirdiği ve geçmişe dair algılarını tartıştığı sosyal bağlamlara dikkat çekmesidir (French, 1995, s. 9). Toplumsal bellek, bu hafıza yapılarını içerisine alan geniş bir anlatım sunmaktadır. Coğrafya veya etnik köken gibi sosyal yapılara dayalı ortak bir kimlik ve tarih duygusuna sahip olan toplulukların kolektif değerleri, inançları ve kültürel uygulamaları geçmişle ilgili belirli anlatıların, yani toplumsal belleğin yaratılması ve muhafaza edilmesi yoluyla gerçekleşmektedir.

Toplumsal belleği kolektif, tarihsel ve kültürel hafızanın birlikteliği olarak gören Başaran İnce’ye göre (2010, s. 11-15) *kolektif hafıza*, insanların birbiriyle deneyimlediği geçmişini anlatarak kolektiviteyi sağlar ve topluluğun geçmişle alakalı ortak bir imajı paylaşmasını mümkün kılar. Kolektif hafıza, geçmişte birlikte yaşamayı değil, birlikte hatırlamayı vurgular. Birlikte hatırlama sözlü geleneklerden, kuşaktan kuşağa aktarılan paylaşımlar kadar medya

ürünleri veya farklı araçlarla gerçekleşen bir süreci içerir. *Tarihsel hafıza*, insanların geçmişte yaşanan, doğrudan deneyimlemedikleri olaylar hakkında birtakım görüşlere sahip olmalarını içerir. Sosyal aktörler, anma etkinlikleri, ritüeller gibi yazılı veya görsel kaynaklar aracılığıyla geçmiş bilgisini yeniden inşa edebilir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı veya Nazi Soykırımı gibi tarihsel olayları doğrudan yaşamamış olanlar, hatta bu olayların tarihsel mirasçısı olmayan farklı uluslardan bireyler, bu konularda ahlaki ve politik görüşlere sahip olabilirler. *Kültürel hafıza* ise, geçmiş kurgusunun çeşitli iletişim kanalları aracılığıyla yaygınlaştırılmasını içerir. Geçmişle alakalı paylaşılan anıların ne oranda dolayımli anlatım, metinsellik veya iletişim edimi barındırdığını anlatır. Anıtlar, heykeller, binalar, caddeler, sanat eserleri gibi örnekler kültürel hafızanın oluşumunda önemli işlev görür.

Günümüz hafıza çalışmalarının kurucusu Maurice Halbwachs (1992, s. 53), geçmişin her zaman yeniden inşa edildiğini ve dolayısıyla şimdiki zamanda kurulduğunu belirtir. Bu nedenle hafıza, yorumlayıcı bir süreç olarak tanımlanabilir, geçmişin inşası temelde bugünün kaygılarıyla şekillenmektedir. Böylelikle durumsal hatırlama eylemleri ile hatırlanan geçmiş olaylar arasındaki zamansal ve mekânsal mesafeye atıfta bulunur. Neredeyse grupların sayısı kadar kolektif anı vardır ve insanlar genellikle çok sayıda kolektif anıyı paylaşırlar. Öte yandan bellek, egemen söylemlerle uyum içerisindedir ve toplumsal bağlamdaki işlevlerine göre yeniden yapılandırılır. Bellek, ihtiyaç duyulduğu ölçüde hatırlanır ve yeniden yapılandırılır.

Bireyin dünyayı algılama, tanımlama ve bu algıları diğer insanlara aktarma süreci sözlü kültürden başlayarak bellek araçlarına dayandırılır. Sözü yerini yazının aldığı, simgesel anlatımın güçlendiği dönemlerde arşivlerin, kütüphanelerin ve müzelerin toplumsal belleği koruduğu Antik dönem modern dünyaya unutulmaz bir miras bırakmıştır. Bu bellek kalıntıları bugün hafızaları tazelemek için önemli kaynaklar olarak öne çıkmaktadır. Müzeler gibi bellek oluşumuna aracılık eden ve diğer hafıza mekanlarını da içerisinde barındıran şehirler, binlerce yılın izlerini taşırlar. Farklı dil, din ve etnik yapıya sahip insanların birlikteliğini ifade eden şehirler, ortak üretim alanını da temsil etmektedirler. Bu alanlarda bilgi, düşünce ve sanatın üretilmesi kültürel birliktelik sağlar. Şehrin farklı köşelerinde yüzlerce yıl boyunca varlığını koruyan tarihi eserler, farklı gruplara özgü ritüeller, kutlamalar, etkinlikler ile renkler, tatlar ve kokular şehrin belleğini oluşturmaktadır (Tuna, 2022, s. 26). Bu bakımdan hafızanın işaretleri toplumda her yerde konumlanmaktadır.

Nora (1996, s. 9) hafıza mekanları kavramıyla, bir hafıza yerini insan iradesinin ya da zamanın işleyişinin etkisiyle herhangi bir topluluğun anıtsal mirasının sembolik unsuru haline gelen, doğadaki maddi ya da maddi olmayan herhangi bir önemli varlık olarak tanımlamaktadır. Ona göre, hafıza mekanları somutlaştırır, toplumsal olayların zaman içinde inşa edilmesine, hatırlanan eylemlerden bu eylemlerin bıraktığı izlere ve gerçekte ne oldu sorusundan geçmişin sürekli yeniden kullanımına kaydırır. *Hafıza Mekanları* (2006) adlı eserinde toplumların ulusal hafızalarının belirli mekanlar içinde ortaya çıktığını, insanların iradesi veya yüzyıllara bağlı olarak çarpıcı simgelerin bu alanlarda görüldüğünü ifade eder. Anıtlar, amblem, törenler, bayramlar, müzeler, söylev ve sözcüklerin hafıza mekanları içerisinde yer aldığını belirtir.

Toplumsal bellek, bir topluluğun kimliği ve bütünlüğü için önem taşıyan geçmişine ilişkin ortak anlatılar olarak nitelenir. Toplumsal bellekte, anılar bireylerle olan ilgilerine göre seçilir ve paylaşılan anılar grubun anlamı çerçevesinde şekillenir. Bu da grup kimliğinin şekillenmesine imkân tanır ve bireylerin çeşitli deneyimlerin önemini nasıl gördüklerine ilişkin bilgi verir. Toplumsal belleğe aktarılan çeşitli olaylar veya eylem kalıpları kolaylıkla aktarılabilirler üzere basitleştirilmiş biçimlere dönüşür (Tallentire, 2001, s. 198). Bu bakımdan toplumsal bellekte topluluğun geçmişten çıkardığı anlam, siyasi kültür, topluluk gelenekleri ve sosyal kimlik gibi çeşitli unsurlar tarafından yönlendirilmektedir. Bu olgu, geçmiş olaylara ve mevcut ilişkilere dair anlayışımızı bilgilendirirken geleceğe ilişkin beklentilerimize de katkıda bulunmaktadır (Edy, 1999, s. 71).

Huyssen'e göre (2003, s. 1), geçmişte geleneksellik kültürel ve toplumsal yaşamı şekillendirmiştir. Saraylar, kamusal alanlar ve hükümet binalarıyla dolu inşa edilmiş kentsel mekân, tarihi geçmişin günümüzdeki maddi izlerini temsil etmektedir. Bugün yakın veya uzak geçmişler, televizyon, fotoğraf, film, kayıtlı müzik gibi modern yeniden üretim araçlarının katkısında giderek müze kültürü aracılığıyla şimdiki zamana etki etmektedir. Geçmiş, daha önceki yüzyıllarda hayal dahi edilemeyecek bir biçimde, bugünün bir parçası haline gelmiştir. Modern ulaşım ve iletişim araçlarının bir sonucu olarak mekânın deneyimsel boyutu küçüldüğü gibi, zamansal sınırlar da zayıflamıştır.

Anlama, yeniden inşa etme ve hatırlama eylemi, bellek oluşumunda önemli bir faktördür. Burada önemli olan hafızanın yaratılmasının insan zihninde hangi içerikler veya araçlar aracılığıyla sağlandığıdır. Toplumsal bellek ve medya ilişkisi karşılıklı etkileşim içinde olan bir süreçtir. Medya, toplumun hafızasını oluşturan ve yeniden inşa eden önemli bir araç olarak işlev görmektedir. Bu nedenle medyanın işleyişi ve içeriğinin toplumsal belleğin yapısını ve içeriğini nasıl etkilediğini ele almak bellek çalışmalarına ilişkin yol gösterici niteliktedir.

3. Toplumsal Hafızanın Medyalitesi

Medya tarihinin gelişimi, medyanın hafıza kavramında nasıl bir devrim yarattığını göstermektedir. İlk sözlü toplumlarda bireylerin hafızası, büyük ölçüde, karşılıklı deneyimler, özel kutlamalar ve dini etkinlikler tarafından oluşturulan, sabitlenen ve neredeyse her üye tarafından bilinen soyut bir ortak hafızaya karşılık gelmektedir. Medya ve hafıza arasındaki bağlantı, yazı ve matbaanın yanı sıra radyo, televizyon ve interneti de içine alan çok yönlü bir değişimi içermektedir (Zierold, 2008, s. 400). Bu değişim, bellek aktarım araçlarındaki sürekli dönüşümüne vurgu yapmaktadır.

Medya, yerel kimliklerin, tarihlerin, anlatıların inşasında ve anıların işlenmesinde çeşitli şekillerde role sahiptir. Tarihin ve mekânın üretimine dair önceki argümanları takip ederek, mekanların ve yerlerin tarihlerinin ve hafızalarının, tarihi olayların onlar hakkında anlatılan hikayelerle, bu hikayelerin nasıl anlatıldığıyla ve hangi tarihin hâkim olduğuyla bağlantılı olarak insanlar üzerinde temel bir işlevi yerine getirmektedir.

Medya (metinler, fotoğraflar, sinema, televizyon, radyo, gazeteler ve dijital medya) hem tarihi hem de hafızayı müzakere eder. Geçmiş (kendimizin, ülkemizin, dünyamızın) medya söylemleri, formları, teknolojileri ve uygulamaları aracılığıyla anlaşılmaktadır. Ulusun veya topluluğun geçmişine dair anlayışımız yaşam geçmişimizle yakından ilişkilidir. Bu nedenle, savaşların, suikastların, çatışmaların, toplumsal olayların aracılı anlatımları, multimedya ulusal/yerel müze sergileri ve miras alanları, sözlü tarihler, aile fotoğraf albümleri, anma müzikleri ve sevilen televizyon şovlarına kadar zihnimize karışmaktadır. Tüm bunlar, görsel ve işitsel şema aracılığıyla sürekli olarak akan çeşitli geçmişin çok modlu versiyonlarını oluşturmaktadır (Garde-Hansen 2011, s. 7). Bu bakımdan medya, hafızayı üretme ve şekillendirme gücüne sahiptir. Medya aracılığıyla sunulan metinler, ‘gerçeklik’ veya ‘doğruluk’ olarak halkın ihtiyaçlarını karşılarlar. Kültürel hafızada yankı uyandıran geçmişe ait görüntüler yaratılır. Geçmiş temsil edildiğinde, medya ve form seçimi, yaratılan hafızanın türü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin, eski bir komşunun anlattığı sözlü olarak temsil edilen bir savaş, geçmişin bir parçası gibi görünür. Ancak, edebi metinlerin nesnesi olarak aynı savaş görünüşte zamansız, efsanevi bir olaya dönüştürülebilir. Filmlerde olduğu gibi edebiyatta da izleyicide farklı kültürel hatırlama tarzlarını ortaya çıkarabilecek farklı temsil tarzları vardır. Medya temsilleri, insanların zihinlerinde geçmişin görüntülerini yaratmasına olanak tanıyan ve hatta kendi deneyimlerini ve otobiyografik anılarını bile şekillendirebilen şema ve senaryoları sağlar. Bu açıdan kültürel zihin medyasal zihindir. Toplumsal gerçeklik, insanların fikirlerini ve anılarını şekillendiren, içinde yaşadıkları medya kültürlerinden, özellikle de kurgulardan türetilen kalıplardır (Erl, 2008, s. 397-389).

Medya ve toplumsal belek ilişkisine dair medyanın toplumdaki olayların nasıl hatırlanması, aktarılması veya temsil edilmesine ilişkin işlevi Garde-Hansen’e göre (2011, s. 3) ‘medya tanıklığı’ kavramıyla açıklanmaktadır. Medya tanıklığı, ulusal ve uluslararası gerçekleşen toplumsal olayları medya ortamlarından takip etme, medyanın tanıklığından yararlanırken, medya izleyicilerinin de tasvir edilen olaylara tanık olarak konumlandırılmasını içermektedir. Medya tanıklığı artık deneyimler, olaylar ve bunların temsilleri arasındaki ilişkiyi anlamak için anahtar kavramlardan biri haline gelmiştir. Livingstone (1997) tarafından ortaya atılan ‘CNN etkisi’ terimi de medya tanıklığıyla oluşturulan toplumsal belleği açıklamak için kullanılmaktadır. Bu terim, medyanın izleyicilerin tarihsel öneme sahip olaylara ilişkin anlayışlarını ve tepkilerini nasıl etkilediğini anlamak amacıyla kullanılmıştır. Dönemin savaşları, çatışmaları ve depremlerinin CNN televizyonundan eş zamanlı yayınlanması küresel medya holdinglerinin toplumsal belleği oluşturma işlevine örnek gösterilmektedir.

Medya ortamlarının hafıza inşasındaki rolünü temelde iki ana eğilimle ele alan Başaran İnce’ye göre (2010, s. 24) medya halihazırda var olan olumlu veya olumsuz geçmiş bilgiyi pekiştirme ve alternatif bilgiye karşı farkında oluşturma işlevini yerine getirir. İzleyici ile medyada aktarılan bilgi ne kadar paralel ise izleyicinin güveni o kadar artar ve bilişsel çelişkisi azalır. Ters durumda izleyicinin karşı hafıza bağlılığı ve inancı artar ve grubuna karşı pozitif algısı pekişir.

Medya, farklı coğrafi bölgelerden, tarihsel dönemlerden internet, film, dizi, müzik ve baskı endüstrisi gibi türleri geniş bir yelpazede sunmakta ve tarihsel, metinsel ve antropolojik metodolojileri birleştirmektedir. Böylelikle kültürel kimliklerin müzakere edilmesine yönelik yeni bölgelerin ve sınırların haritasını çıkarmak amacıyla kültürlerarası ve disiplinler ötesi diyalog olanaklarını geliştirmektedir. Medya, çeşitli üretim biçimlerinde söylemsel oluşumlar ve kültürel semboller aracılığıyla kültürel kimliklerin oluşumunda rol oynamaktadır (Gentz ve Kramer, 2006, s. 1). Özellikle bellek, popüler kültürel uygulamalara kadar güçlü bir şekilde kodlanabilmektedir. Öyle ki medya giderek artan biçimde kolektif hafızayı pazarlanabilir metaya dönüştürmektedir.

Günümüzde medya gelişimiyle tarih filmlerinde bir patlama yaşandığı ve insanlarda filmsel hafıza konjonktürünün büyük çoğunlukla yaratıldığı gözlenmektedir. Filmler, televizyon dizileri, kurmaca ve belgesel formatlar son yıllarda tarihin temsili konusunda neredeyse insanlarda önemli içgörü sağlamaktadır. Yaygınlığı ve etkisi göz önüne alındığında ‘filmler’ popüler kültürel belleğin temel aracı haline gelmiş gibi görünmektedir. Edebi eserler ve filmin kültürel belleğin üzerinde kuşkusuz etkisi vardır. Geçmişin versiyonları toplumun geniş kesiminde ve hatta uluslararası alanda dolaşan güçlü bir medya içeriği haline gelebilir. Bellek oluşturucu etkileri, aktardıkları görüntülerin birliği, tutarlılığı ve ideolojik netliğinin yanı sıra, görüntülerin tartışılması için hizmet etmeleri ve böylece bir bellek kültürünü belirli medya temsilleri ve kümeler üzerinde merkezlemeleri gerçeğinde yatmaktadır (Erlil, 2008, s. 395-396). Yakın geçmişte yankılanan siyasi ve ideolojik olayların yeniden kurgulanması ve televizyon ekranlarından sunulmasıyla izleyiciler o döneme gidebilmekte, karakter ve olaylarla bir özdeşleşme olgusu yaratılmaktadır. Hatırla Sevgili, Muhteşem Yüzyıl, Elveda Rumeli, Çemberimde Gül Oya gibi dizilerde geçmiş toplumsal anlatılar anımsanırken izleyicide bir anlam inşa edilmektedir.

Günümüzde çoğu insanın tarih hakkında bilgi edinmesinde televizyon temel araçtır. İçeriğindeki kurgusal olan veya olmayan tasvirleri de milyonlarca izleyicinin tarihsel olaylar hakkındaki düşüncesini dönüştürmüştür. Televizyon teknik özellikleri üretilen tarihsel temsil türlerini güçlü şekilde etkilemekte, hikayeleri somutlaştırma işlevini yerine getirmektedir (Edgerton, 2001, s. 1). Ancak yine de unutmamak gerekir ki televizyon dizi ve film gibi içerik üretimlerinde ticari kaygılar, yapımcı ve senaristin öznel bakış açısı gibi paradigmal senaryo ve görsel temsilleri şekillendirmektedir. Televizyon ve sinema yapımcıları da geçmişin tarihi bilgiler etrafında yorumlamalarla yeniden inşa edebilmektedir. Tarih anlatımları toplumsal bellek açısından ele alındığında bütün gerçekliğiyle değil; hafızalarda kaldığı haliyle kurgu olarak değerlendirilir, öykülendirilebilir ve farklı bakış açılarıyla yeniden kurgulanabilir (Doyuran, 2017, s. 240). Aslında televizyon ve sinema gibi kültür endüstrisinin temel araçlarının, geçmişini yeniden işlerlerken aslında meta olarak tekrar tekrar sattığı unutulmamalıdır.

Belanger (2002, s. 85) çağdaş medyanın hafızayı hegemonik yollarla üretme ve çerçeveleme, bellekteki belirgin krizleri açığa çıkarma ve hatta popüler kültürel deneyimler

alanında organize unutmaya biçimlerini teşvik etme konusundaki gücü ile yüzleşmemiz gerektiğini belirtmektedir. Medya popüler kültür aracılığıyla hafıza üretiminin hegemonik alanını yönetmektedir. Bu anlamda Schelling ve Rowe'un (1991, s. 10) bellek ve popüler kültür üzerine çalışmasına bakıldığında, anıların sembolik ürünler pazarının bir parçasını oluşturma yollarına değinerek, ekonomi politik bağlama gönderme yapmaktadır. Bu pazar metaforu, popüler kültürü hafızanın üretildiği, dolaşıma girdiği ve hatta alınıp satılabileceği bir alan olarak görmelerine olanak tanımaktadır. Medya hatta yalnızca mesajların taşıyıcısı değil, çoğu zaman hatırlama ve yorumlama yollarının buluşma noktasıdır.

Gazeteciler de toplumun hafızasının oluşması ve yeniden inşasında önemli etkiye sahiptir. Gazetecilerin geçmişe dair tasvirleri, bir topluluğun geçmişiyle ilişki kurma biçimleri üzerinde yankı uyandırır. Muhabirlerin anlattığı hikayeler, geçmişimiz hakkında eleştirel düşünüp düşünmeyeceğimizi, olayları olduğu gibi kabul edip etmeyeceğimizi, geçmişi bugünle alakalı olarak görüp görmeyeceğimizi ve nasıl göreceğimizi etkileyebilmektedir. Buradaki hikayelerin gücü, onları tarihsel olayları kullanan ve dramatize kurgusal medya çalışmalarından ayırmaktadır. Gazetecilerin çalışmalarının belgesel tarzı, onlara geçmişin hikâyesini anlatma konusunda yetki vermekte, izleyicilerle daha güçlü duygusal bağlantılar kurabilmesine katkı sunmaktadır. Aksiyon ve korku filmlerini hiç zorlanmadan izleyen izleyiciler, gerçek görüntülerden daha da etkilenmektedir. Bu nedenle tarihsel kurgu olarak sınıflandırılan medya ürünlerinin yanı sıra geçmişe ait haber görselleri ve hikâyelerin de dikkate alınması gerekmektedir (Edy, 1999, s. 73). Medya, aynı anda büyük topluluklara ulaşma becerisi açısından oldukça önemlidir. Ancak geçmişin tüm anlatıcıları gibi gazeteciler de mesleklerinin sınırları dahilinde çalışmakta, medyanın ekonomi politik yapısı medya içeriğine müdahale fırsatı yaratırken içeriğin nasıl aktarıldığını yönlendirici bir etkiye sahiptir. Medyada geçmişin nasıl anlamlı hale getirildiğini ve siyasi geleneklerimizin, kültürümüzün ve kimliğimizin bize nasıl aktarıldığını anlamak istiyorsak, gazetecilerin geçmişi nasıl kullandığını ve yeniden oluşturduğunu eleştirel bir gözle araştırmak gereklidir.

Toplumsal belleğin inşasında medyanın rolünü ele alan ve gazete söylemleri üzerinden çalışmasını derinleştiren Yılmaz (2014, s. 44) toplumsal belleğin özneler arası bir düzlemde oluşmasından ötürü dinamik bir özellik gösterdiğini, toplumla beraber devingenliğini sürdürdüğünü belirtmektedir. Medya ortamları ise, toplumsal bilinç yaratma gücünden dolayı toplumsal gerçekliğin oluşmasında belki de diğer kurumlardan daha önemli bir etkiye sahiptir. Bu bakımdan medya aracılığıyla söylemlerle yaratılan toplumsal gerçeklik algısı ve bağlı olarak toplumsal bellek şekillenmekte ve sürekli anlamda yeniden yorumlanmaktadır.

Toplumsal bellek ve medya ilişkisi bağlamında '32. Gün Belgeselleri' üzerine eğilen Bakar ve Budak (2021, s. 1305) belgesellerin Türkiye'nin 1930-2002 yılları arasındaki 70 yıllık tarihi geçmişini hatırlatma işlevini yerine getirdiğini ifade etmektedir. Belgesellerin dönemin hakikatini yansıttığı, objektif bir bakış açısıyla ele alındığı ve öyküsel bir dille aktarılarak Türkiye'nin yakın tarihine ışık tuttuğu, dönemin askerleri, bürokratları, gazetecileri tanıklığı eşliğinde toplumsal hafızayı yeniden canlandırdığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca belgesellerin

Youtube aracılığıyla topluma tekrardan sunulması da belleğin uzun yıllar yaşatılmasında önemli etkenlerden biridir.

Medya ortamları, sadece tarafsız bilgi iletimi yapan kanallardan ibaret değildir; aynı zamanda gelenekleri, görenekleri, normları ve uygulamaları ileten ve belirli ideolojik mesajlarla etki yaratan sosyal kurumları da kapsar. Medya aracılığıyla iletilen mesajlar yalnızca rasyonel bilgi aktarımından fazlasını içerir ve geniş bir sosyokültürel anlam sistemini de yansıtır (McQuail, 1985, s. 94). Bu bağlamda medyanın sosyolojik anlamda insanlar üzerinden nasıl bir role sahip olduğunu araştırırken medya gücünün tanınması, bu gücün kimler tarafından kullanıldığı, medya kuruluşlarının yapısı ile olan ilişkisi önemlidir. Medya egemen güç yapısına sıkı sıkıya bağlıdır; toplumun siyasi kurumlarıyla yakın ilişki içerisinde olarak baskın değerlerin topluma iletilmesini sağlamaktadır. Bu yönelim medya iletilerinin hazırlandığı, biçimlendiği ve dolaşıma girdiği süreçlerin bir görünümünü sunmaktadır (Curran, Gurevitch ve Woollacott, 1982, s. 11-12). Bu yönüyle medya içeriği ve mesajlarının taşıdığı anlama göre medya ortamları, toplumların kolektif bilincinin oluşması ve yönlendirilmesinde önemli rolü üstlenirken; medya içeriği izleyicilerin toplumsal gerçeklik algılarını etkilemektedir.

Çeşitli medya formları aracılığıyla geçmiş aktarılırken taraflardan diğerini reddeden negatif stereotipleştirme ve önyargılı perspektif yapılarına başvurulabilmektedir. Yalnızca belirli bir grubun anıları doğru olarak sunulurken, diğer üyeler tarafından ileri sürülen görüşler yanlış olarak aktarılabilir. Dolayısıyla insanlara geçmişe kısa bir bakma imkânı veren eserler, aynı zamanda bu temsil süreçleri üzerine eleştirel düşünmenin de temel aracı olabilmektedir (Erll, 2008, s. 389). Bu bakımdan medya metinleri, aynı anda hafızayı inşa eden ve gözlemleyen bir ortam yaratmaktadır.

Medya yalnızca bilgiyi aktarmakla kalmaz, aynı zamanda seçici bir bellek oluşturma sürecine de katkı sağlar. Bu bakımdan medya, hangi olayların ve konuların önemli olduğunu vurgulayarak toplumsal belleğin belirli şekilde şekillenmesine yol açabilir. Belirli bir olayı sürekli tekrarlayarak veya farklı perspektifler sunarak toplumsal bellekteki yerini güçlendirebilir veya zayıflatabilir. Medyanın bu etkileri, toplumun genel değerlerini, kimlik algısını ve hatta politik yönelimlerini etkileyebilir. Dolayısıyla, medya üzerinden yapılan haber seçimleri, kurgusal eserlerin içerikleri ve diğer iletişim araçları, toplumsal belleğin oluşumunda önemli bir rol oynar ve sürekli olarak yeniden şekillenmesine katkıda bulunur.

4. Dijital Medyanın Yeni Dinamikleri ve Toplumsal Bellek

Dijital medya, bilgi ve içeriklerin dijital teknolojiler aracılığıyla üretildiği, dağıtıldığı ve tüketildiği medya biçimlerini ifade etmektedir. İnternet, sosyal medya platformları, mobil uygulamalar, kesintisiz yayın ortamları gibi araçlar dijital medyanın bileşenleridir. Gelenekselliğin aksine, anında erişim, etkileşimli içerik ve geniş kitlelere ulaşma imkânı sağlar. İnternetin, özellikle de dünya çapındaki ağın kolektif bir hatırlama aracı olarak potansiyeli, dijital medya ortamlarının bellek oluşturma gücünü göstermektedir.

Assmann (2006, s. 18) medyanın bir hafıza çalışması için malzeme kaydettiği, sakladığı ve ilettiği, diğer yandan da kendini hatırlattığını ifade ederken; Huysen, kişisel veya kamusal hafıza taşıyıcılığında yeni medyanın muazzam etkisinden ayrı olarak değerlendirmenin mümkün olmadığını; dijital medyanın, geleneksel araçlar gibi, toplumsal bellek alanı olduğuna değinmektedir (2003, s. 18). Bununla birlikte Garde-Hansen (2011, s. 82) dijital ortamların hiçbir şeyin unutulmadığı ve her şeyin arşivlendiği bir kültür oluşturduğunu, kullanıcıların ise sosyal etiketleme sürecinde bir yönetici olarak hareket ettiğini ve öyle ki giderek kullanıcıların profesyonel arşivcilerin geleneksel rolünü üstlendiğini belirtmektedir. Bu bağlamda dijital ortamların interaktif potansiyeli, yeni iř birliği biçimlerine ve kolektif kanıt biçimlerine olanak tanımaktadır.

İnternet ortamları bilgilerin, özellikle ses dosyaları, metinler, resimler, video klipler gibi, geniş hiper metin arşivi olarak görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal hafızanın inşasında kaynak ve destekleyici işleve sahiptir. Bu ortamlar geçmişe dair söylemleri düzenleyen geleneksel kurumlardan veya yerleşik yorumların ötesinde bir hafıza oluşturmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle artık hafıza çalışması özel, kk evre ve dolayimsız ilişki olarak ayrılmaz. Tam tersine web gibi dijital ağ bağlantılı medya, farklı sosyal gruplarda, farklı kamularda ve farklı topluluklarda hatırlamanın birden fazla yoluna izin verir. Birbirleriyle etkileşime giren kullanıcılar, aynı zamanda hafıza çalışması yapan amatrlerdir. Dolayısıyla web, kültürel hafızanın yanı sıra iletişimsel hafızanın özelliklerini de birleştirdiği için yeni hafıza çalışması modellerini mümkün kılma potansiyeline sahiptir. Web, yalnızca szckselleştirilmiş materyallerden oluşan bir arşiv sunmakla kalmaz, aynı zamanda çok sayıda potansiyel diyalog ortağı da sunmaktadır. Metinler, söylemsel etkileşimlerinde ağ bağlantılı, küresel hatırlama biçimlerinde aktif bir unsur haline gelebilir. Sonuç olarak, bu metinler yalnızca ‘depolama’ belleğinin bir parçası değil, aynı zamanda ‘işlevsel’ belleğin de bir parçası olurlar nk bunlar hatırlanır ve diğer metinlerle ‘canlı’ metinlerarasılık biçimleriyle bağlantılıdır (Pentzold ve Sommer, 2011, s. 80-81). Hafıza szli olarak yalnızca szli müzakere biçimi değil, yazılı ve internet ortamlarında metin temelli işleyebilmektedir. İnternet teknolojisinin hızla gelişmesiyle sosyal medya platformları, popüler video partalları ve kesintisiz yayın ortamları gibi ağ tabanlı oluşumlar aracılığıyla çeşitli içerikler hafıza oluşumuna katkı sunmaktadır.

Garde-Hansen (2009, s. 72) dijital medya, bellek ve arşiv ilişkisini dört bütünleşik şekilde incelemektedir. İlk olarak, dijital medya tarih, miras ve anılardan oluşan bir arşiv oluşturur. Örneğin, aile fotoğrafları, videolar, savaş arşivleri, dijital kütüphane, tarihsel olayları anma web siteleri gibi. İkincisi, evrimii müzik, ses kayıt koleksiyonları gibi bir arşivleme aracı olarak işlev görür. Google ve Wikipedia dijital medyanın arşivleme gücünün temel örnekleri olarak değerlendirilir. ncs, kendi kendini arşivleme olgusu olarak dijital medyanın varlığıdır. Gazeteler, bloglar, Twitter gibi kendilerini hatırlamak için kendilerini kullanan medya formları ve uygulamalarının başlıca örnekleridir. Dördüncüsü ise, dijital medya yaratıcı bir arşiv niteliği görür. Burada kullanıcı tarafından oluşturulan içerik Facebook, Flickr, akıllı telefon uygulamaları, yurttaş gazeteciliği gibi uygulamalara materyal sağlandığında yaratıcılık ön plana çıkmaktadır.

Rosenzweig'a göre (2003, s. 756) 'yeni bellek kültürü', temel olarak yerel ve küreseli birbirine bağlayan yatay etkileşimli iletişim ağlarını tanımlamaktadır (Castells, 2007: 246). Bu kültürde dijital anılar, dijital fotoğraflar, anma siteleri, çevrimiçi müzeler, mezunlar web siteleri, yayıncıların çevrimiçi arşivleri, hayran siteleri, çevrimiçi video arşivleri ve daha fazlası gibi sanal alanlarda arşivlenir. İz tutmak, kaydetmek, geri getirmek, stoklamak, arşivlemek ve yedeklemek bilgi kaybını önlemektedir (Garde-Hansen 2009, s. 5). Bu yönüyle yeni dijital ortamlar dünyadan gelişmeleri hafızalarına alırlar, anıların dijitalleşmesi ve depolanması bu ortamlarda sağlanır.

Her türlü dijital ağ bağlantılı medya gibi web ortamları da söylemsel hafıza çalışmasını sağlayan bir hafıza aracıdır. Toplumsal hafızanın kültürel ve iletişimsel çerçevelerini birleştirir ve çoklu hatırlama kalıplarına olanak tanır. Yalnızca uzmanlar değil, aynı zamanda bireysel aktörler de geçmiş yerleşik kültürel yorumlama biçimlerinin ötesinde yorumlarlar. Örneğin Facebook gibi sosyal ağlar, bir toplumsal olayı anmak için sanal bir hafıza yeri olarak tanımlanabilir. Bu tür ağların, yerleşik çevrimdışı hafıza yerlerinin aksine fiziksel alanı yoktur, geçmiş ve geleceğin birbirine yakınlığı dijital iletişim ve etkileşim alanıdır (Pentzold ve Sommer, 2011, s. 82-83). Yeni medya ve kültürel bellek ilişkisine odaklanan ve Türkiye Kültür Portalı web sitesi ve sosyal medya paylaşımları üzerinden inceleyen Zelan (2022), bellek mekanlarının tanıtım faaliyetlerinde yeni medyadan yararlanılabildiğini ve yeni medya ortamlarının kültürel bellek aracı olarak kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Dijital medya üzerinden oluşturulan içeriklerle hafıza mekanlarının hatırlanması ve hatırlatılmasına katkı sağlandığı, sosyal medya platformlarından paylaşılan fotoğraf ve videoların yanı sıra bilgilendirmeler, hikâye paylaşımları ve kullanıcı yorumlarıyla bellek aktarımında devamlılığın sağlandığı ortaya çıkmıştır. Bir bakıma halkla ilişkiler çalışmaları aracılığıyla kültürel belleğin hatırlanabilirliğine ilişkin toplumla daha etkili ve anlamlı iletişim kurulabilmektedir.

Kültürel belleğin sosyal medya üzerinden aktarımının nasıl gerçekleştiğine dair TRT Arşiv Instagram kanalı üzerinden değerlendirme sunan Kandemir (2002, s. 96) kanal üzerinden paylaşılan gönderiler ve videoların içeriğinin mekân, tarihi olaylar, gelenek ve görenekler bağlamında Türk kültürüne ilişkin sembolik anlatımlara sahip olduğunu ifade etmiştir. Türk aile yapısı, yemek kültürü, Türk tiyatrosu, halk oyunları gibi kültürel sembolik öğelerin yer aldığı paylaşımların dikkat çektiği, videolarda sıklıkla İstanbul başta olmak üzere farklı şehirlere ait nostaljinin yaratıldığı ve bu yönüyle TRT Arşiv Instagram kanalının kültürel bellek aktarıcısı olarak işlev gördüğü sonucuna ulaşmıştır.

Facebook, X, YouTube gibi sosyal medya platformları, profiller aracılığıyla zamanı mekansızlaştırarak kullanıcılarına eş zamanlı paylaşım yapma fırsatı sunmaktadır. Sosyal medya, dünya genelinde yapılan paylaşımlar, tweetler, gönderiler ve mesajlarla küresel çapta gelişen olaylara imzasını atarak küresel bağlamda kolektif bir bellek oluşturmuştur. İnsanların sosyal medyaya olan ilgisi, küresel iletişim, bilgi sağlama, eğlenmek gibi çeşitli nedenlere dayanmakla birlikte; toplumsal, kültürel, ekonomik veya siyasi gelişmelere dahil

olabilme imkanını sunmasıyla ilişkilidir (Biçel, 2012'den akt. Doyuran, 2017, s. 234). Sosyal medya platformlarında profil oluşturarak kullanıcılar, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın toplumsal pratiklerin temsillerini oluşturmaktadır. Özellikle Youtube, yalnızca çeşitli medya içeriklerini arşivleyen bir çevrimi medya platformu değildir, aynı zamanda kullanıcıların kendi arşiv içeriklerinden medyayı yeniden oluşturabilmeleri için alan yaratmaktadır. Bu noktada YouTube'un günlük anıları anında depolanabilir ve geri alınabilir hale getirecek şekilde içerik dağıtmak için bir platform sağladığını söylemek gereklidir. Kullanıcı tarafından oluşturulan ve yeni medya kolektiflerinin ihtiyaçlarının karşılamayı amaçlayan bir medya ortamına sahiptir. Dijital arşivler, dijital bellek ve dijital kültürel miras bağlamında geleneksel iletim ve tüketimde olduğu gibi medya çerçeveleri geçerliliğini sürdürmektedir.

Eyrek ve Çetin (2021, s. 187) dijital bellek kavramından hareketle sosyal medya arşivlerinin toplumsal bellek inşasında önemli bir role sahip olduğu, bugünün toplumunun gelecekte anlaşılmasına katkı sağladığını belirtmektedir. Sosyal medya verilerinin arşivlenmesinin toplumsal olayların hatırlanmasında bir kültürel miras olarak ele alınmasının gerekliliğini ifade etmektedirler. Medyanın toplumsal bellek üzerindeki etkisini geleneksel medya ve sosyal medya karşılaştırması üzerinden ele alan Bozkurt ve Sadedil (2011, s. 78) toplumsal olayların hatırlanmasında sosyal medya araçlarının daha etkili olduğu, gündemdeki olayları ve haberleri takip etmede sosyal medya platformlarının daha etkin olduğu ve sosyal medyadan katılımcıların edindiği bilgilerin geleneksel medyaya oranla toplumsal bellek üzerinde daha etkili sonucuna ulaşmıştır.

Toplumsal belleğin toplumsal eylem ve etkileşimlerle başladığını kabul edersek ve bu faaliyetler dijital ağlara dayalı medya aracılığıyla giderek daha fazla gerçekleştiriliyorsa, o zaman kültürel bellekler de bu medya ortamlarında ve bunlarla birlikte inşa edilmektedir (Pentzold ve Sommer, 2011, s. 77). Jens Schröter, "Dijital Arşivin Mantiği Üzerine" (2009) adlı çalışmasında YouTube'u karma kültür üretmek için bir arşivleme aracı olarak konumlandırmakta ve kendi kendini arşivleyen bir olgu olarak görmektedir. Prelinger'e göre medya arşivi sitelerinin en dikkat çekici yönü medya depolama ve dağıtım modeli sunmalarıdır. YouTube son yılların en ünlü medya arşivi ara yüzlerinden biridir (2009, s. 27). Geleneksel medyaya alternatif olarak medya tüketicilerini medya üreticilerine çeviren bir nitelik taşıyan YouTube özellikle toplumsal gündem odaklı video içerikleri ve belgesel yayıncılığı ile toplumsal belleğin oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Örneğin, ülke gündemini derinden sarsan 6 Şubat tarihli Maraş depremlerine ilişkin kanal sahibi gazetecilerin veya profesyonel içerik üreticilerinin video içerikleri, canlı yayımları, röportajları ve o döneme ışık tutan belgeselleri deprem felaketini hafızalara işlemiştir.

Dijital iletişim teknolojisinin olanakları isteğe bağlı video ve isteğe bağlı abonelik sunan profesyonel dizi, film, belgesel gibi video akış platformları anlatsal metinlerin izleyicilere ulaştırılmasında televizyon ve sinemanın yerini alabilecek yeni dağıtım biçimi sunmaktadır. Dünya çapında küresel bir video akış hizmeti sunan Netflix, Amazon Prime Video, Disney+ gibi kesintisiz yayın ortamları farklı ülkelerin medya pazarına içeriklerini ulaştırabilmektedir.

Geniş bir medya kataloğu sunan bu ortamlarda, toplumların yaşadığı tarihsel olaylar ve deneyimlere ilişkin anlatılar oluşturulmakta, toplumsal belleğe vurgu yapan çeşitli orijinal yapımlar üretilmekte ve dünya geneline ulaştırılmaktadır. Netflix üzerinde yer alan sayısız dizi, film ve belgesel içerikleri toplumların geçmişiyle alakalı izleyicilere hafıza aktarımı yapmaktadır.

Netflix'in orijinal yapımları arasında yer alan Kulüp dizisinin hatırlattıkları üzerinden bellek oluşumunun toplumsal yansımalarının ortaya koyan Tuna (2022, s. 39) zaman, mekân, azınlıklar ve inanç faktörleri gibi temel kavramlar üzerinden toplumun içerisinde bulunduğu dönemi ele almaktadır. Kulüp dizisi, 1950'li yılların Türkiye'sinde gayrimüslimlerin yaşadığı Beyoğlu semtine ışık tutarak dönemin özelliklerini Sefarad Yahudileri'nin gözünden incelemektedir. Yalnızca azınlıkların hafızalarını tazelemekle kalmayarak Türkler için de yeteri kadar bilinmeyen bir konuyu aktaran dizi bağlamında medyanın toplumsal ve kültürel belleğin oluşumunda etki yaratma gücü bir kez daha anlaşılmiştir.

Dijital medya ortamları, kullanıcılara sunulan medya içeriklerinin güç ilişkisinden nasıl etkilendiğini de anlamının yeni halini nitelemektedir. İletişim teknolojilerindeki gelişmelerle küresel medya ağlarının önü açılmış, internet şirketleri, sosyal medya platformları ve mobil şirketler arası ilişki daha da gelişmiştir. Google, Microsoft veya Facebook gibi şirketlerin dijital depolama alanları için yatırımlar yaptıkları ve veri merkezlerinde kullanıcı verileri dahil olmak üzere hatırlanabilir tüm bilgileri depoladıkları görülmektedir (Plantin ve Punathambekar, 2019, s. 164). Tüm bu bilgiler gerektiğinde geri çağırılmak üzere dijital hafızaya alınmaktadır. Aynı zamanda ekonomik gözetim mekanizmasıyla işleyen bu büyük şirketler kullanıcıların bilgi ve verilerinden kar elde etmek ve hedefli reklamcılık yapmak için birer metaya dönüştürmektedir. Ayrıca gözetimin mevcut davranışı şekillendirdiğini ileri süren Mayer-Schönberger (2009, s. 27) kullanıcıların söyledikleri ve yaptıkları eylemlerin çoğunun dijital bellekte saklandığından ve erişilebilir olduğundan gelecekteki herkes tarafından değerlendirilebilir olacağını ifade etmektedir. Böylelikle panoptik düşünce dijital hafıza aracılığıyla insanları incelemekte ve yönlendirme işlevini yerine getirmektedir.

İzleyici verileri ve gözetim mekanizmasından hareketle, özellikle video akış hizmeti ve anlatı metinleri sunan Netflix, Disney+, Amazon Prime Video gibi ortamlarda içerik dağıtımında kullanıcıların izleme alışkanlıklarından yararlandığı görülmektedir. İzleyicilerin hangi içerikleri beğendiklerini algoritmalar aracılığıyla izleyen şirketler, kullanıcıların izleme alışkanlıklarına bağlı olarak medya kataloğu hazırlarlar. Bu bağlamda küresel kapitalist şirketlerin gözetim yoluyla bir toplumsal bellek inşasına gitme gücüne sahip olduğu ve kataloğundaki gerek küresel gerekse yerel medya içerikleri aracılığıyla toplumda kültürel ürünler yoluyla hafıza aktardığı ifade edilmektedir. Bu yönüyle hangi olayların nasıl ve ne şekilde hatırlanıp hatırlanmayacağını şekillendirebilme imkanına sahiptir.

Ağ tabanlı medyanın yükselişi toplumsal hafıza ve hafıza süreçlerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. İyimser bakan kesimin aksine olumsuz bakış açısı

sunanlar, internet çağında hafıza kültürünü terk ettiğimizi ve dikkat kültürüne girdiğimizin altını çizmektedir. Dikkat ekonomisinin gerçek hafıza çalışmasına çok az yer bıraktığı bir unutulma çağının görüldüğünü; dikkat ve akılda tutma arasındaki bağın giderek daha istikrarsız hale geldiği savunmaktadırlar. Yeni medya kültüründe hafızanın inşa edilmesinden ziyade yok edilmesinin daha olası olduğu, bilginin arzı ne kadar büyük olursa, süresinin de o kadar kısa olduğu eleştirel bakanların ileri sürdüğü görüşlerdendir. Bu yönüyle internet için uygun metafor artık bilginin mabedi sayılan rafları, yığınları ve arşivleriyle kütüphane değil, sergilenen ve kullanıma hazır ürünleriyle süpermarkettir (Assmann, 2006, s. 19). Bu bakımdan dijital ortamlarda dikkatin daha kısa tutulduğu, anlık dikkati sürekli dikkat ve belleğe dönüştüren işlemlerin aktif olmadığı üzerinde durulmaktadır. Eleştiri noktası, medya iletilerinin oldukça fazla ve çok yönlü olmasından kaynaklı dikkatin kolaylıkla dağılması, bilgi güvenliği ve doğruluğu konularında dikkatli olunması gerekliliğidir. Bunun aksine daha iyimser yaklaşanlar, hatırlatmanın temelini oluşturan iletişimi ve sosyal alışverişi dijital ortamlarda yeniden düzenlemenin yollarını aramaktadırlar.

Hafıza çalışmasının esas olarak iletişimsel pratikler olduğu fikri, söylemlerin hafızanın oluşumu için temel önem taşıyan sosyal etkileşimli biliş biçimleri olmasıyla desteklenmektedir. Anlam ve toplumsal gerçeklik oluşumu söylemler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dijital medya toplumsal hafızanın daha erişilebilir ve çeşitlenmiş hale gelmesine olanak tanırken, hafızayı arşivden çıkarma, canlı tutma için çeşitli multimedya araçlarını kullanarak tarihsel geçmişin görselleştirilmesine ve etkin şekilde hatırlanmasına imkân tanımaktadır.

Sonuç

İnsanların farklı bir topluma ve kültüre ait olmasından kaynaklanan var olma biçiminin, nesiller boyunca evrimsel gelişmenin bir sonucu olarak değil; toplumsal ilişkiler ve geleneklerin sonucu olarak kendini koruduğu görülmektedir. İnsanlar çevresindeki davranış ve deneyimleri yönlendiren, nesiller boyunca tekrarlanan toplumsal uygulama ve geleneklerle elde edilen tüm bilgileri toplumsal hafıza ile sağlamaktadır (Assmann ve Czaplicka, 1995, s. 126). Bu bakımdan inşa edilmiş bir geçmiş, toplumların birliktelik duygusuna aracılık eder. Toplumsallaşmanın en temel özelliğini, ortak bir kolektif duygu ve toplumsal bellek algısına sahip olmaları oluşturur. Toplumlar kendi birliklerini ve özgünlüklerini geçmişlerine dair ortak bir anlayış aracılığıyla kavrarlar. Hafıza kolektif bir işleve sahiptir. Bireyler düşüncelerini belirli çerçevelere yerleştirir ve toplumsal belleğe katılarak hatırlama eylemini gerçekleştirirler.

Geçmiş toplumda her yeredir. Sokaklar, caddeler, binalar, sözlü ve yazılı anlatımlar, kültürel pratikler, giyim şekilleri, konuşma şekilleri görsel ve işitsel anlamda geçmişe dair anlatılar sunar. Toplumların ortak geçmişi ve kültürel mirası üzerine kurulan ve insanların kimliklerinin temsilini oluşturan toplumsal bellek kolektif, tarihsel ve kültürel hafızanın birlikteliğini simgeler. Günümüzde medya, önemli bir güç olarak toplumların geçmişine ilişkin algısına yön veren ve gelecek beklentilerini oluşturan temel unsur arasındadır. Basılı

medya, radyo, televizyon, film, fotoğraf ve gün geçtikçe artan internet tabanlı uygulamalar kamusal tarihlerin kayıt altına alınması, oluşturulması, arşivlenmesi ve dolaşıma sunulmasında ana kaynaklardır.

Toplumsal bellek ve dijital medya ilişkisi modern toplumlarda önemli temel işleve sahiptir. İlki, belleğin dijital platformlarda temsilidir. Tarihsel olaylar, kültürel miras ve toplumsal anılar sosyal medya, bloglar, video akış platformları ve dijital arşivler gibi çeşitli kanallar aracılığıyla saklanıp paylaşılmakta, böylelikle bellek çeşitli şekillerde ve daha geniş formda temsil edilmektedir. Böylelikle toplumsal olaylar, krizler veya kültürel etkinliklerle bağlantılı paylaşımlar ve tartışmalar toplumun ortak hafızasını güçlendirmektedir. Bu süreç ayrıca toplumsal kimliklerin ve tarihlerin dijital ortamda nasıl kolektif bir şekilde hatırlandığını etkilemektedir.

Dijital medya kimliklerin inşasında önemli role sahiptir. Bireyler ve toplumsal gruplar dijital platformlarda kimliklerini ve geçmişlerini nasıl sunmak istediklerini seçme imkânı bulurlar. Aynı zamanda dijital medyanın bilgiye ve anılara kolay erişim sunması, geçmiş tarihi olayların dijital ortamlarda saklanabilir ve herhangi bir zamanda geri dönülebilir olması toplumsal belleğin sürekliliğini ve erişilebilirliğini artırmaktadır. Bunun yanı sıra dijital medyanın etkileşimli olma işlevi, kullanıcıların sosyal medya ve diğer araçlar aracılığıyla deneyimlerini paylaşma ve tartışmasına olanak tanımaktadır. Bu sayede toplumsal hafızanın oluşum sürecinde bireysel katkıların önemi yadsınamaz şekilde artmaktadır.

Medya içeriklerinin hızla paylaşıldığı ve bilgiye erişimin oldukça kolay olduğu dijital dünyada fırsatların yanında zorluklar da sunacağı; manipülasyona açık ortam, yanıltıcı bilgiler ve dezenformasyonun da toplumsal belleği ve kamuoyu algısını etkileyebileceği unutulmamalıdır. Bilgi akış hızı ve miktarının artması toplumsal belleğin sürekli güncellenmesine ve bazı bilgilerin hızlı unutulmasına da neden olabilecektir. Bu da toplumsal belleğin doğruluğu ve güvenilirliğini sorgulanabilir düzeye getirecektir.

Bu çalışmada toplumsal bellek ve dijital medya arasındaki ilişkiye odaklanılmış ve hafıza inşasında dijital ortamların rolü irdelenmiştir. Dijital medya ortamlarının toplumsal belleğin inşasını, korunmasını ve paylaşımını önemli ölçüde dönüştürdüğü; tarihsel olaylar, kültürel pratikler ve toplumsal hafızayı şekillendiren ve yayımlayan bir araç olarak temel işleve sahip olduğu görülmektedir.

Dijital platformların ve medya içeriklerinin sayıca artmasının toplumların geçmişlerini öğrenmeleri ve tarihsel bilinç kazanmalarında önemli rol oynayacağı açıktır. İleride yapılacak çalışmalarda dijital medya ve toplumsal bellek ilişkisini inceleyen çalışmaların artırılması, dijital medyanın toplumsal belleği oluşturmadaki rolünü daha iyi anlamak açısından son derece önemlidir. Özellikle toplumsal belleğin oluşumuna katkı sağladığı düşünülen sosyal ağlardaki içerik üreticileri ve bu içerikleri tüketen kullanıcılarla görüşmelerin yapılması, bu yönüyle, dijital medya ve toplumsal bellek ilişkisinin ampirik verilerle desteklenmesi önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no grant support.

Kaynakça/References

- Assmann, J., ve Czaplicka, J. (1995). Collective memory and cultural identity. *New german critique*, (65), 125-133.
- Assmann, A. (2006) The printing press and the internet: From a culture of memory to a culture of attention. N. Gentz and S. Kramer (eds) *Globalization, Cultural Identities, and Media Representations*, pp. 11–25. Albany: SUNY Press.
- Bakar, H. ve Budak, E. (2021). Toplumsal belleğin oluşmasında medyanın rolü üzerine bir inceleme: 32. gün belgeselleri örneği, *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(3): 1287-1310.
- Başaran İnce, G. (2010). Medya ve toplumsal hafıza. *Kültür ve İletişim*, 13 (1) Sayı (25), 9-30.
- Belanger, A. (2002). Urban space and collective memory: Analysing the various dimensions of the production of memory. *Canadian Journal of Urban Research*, 69-92.
- Sadedil, S. N. ve Bozkurt, C. (2011). Medya ve toplumsal bellek: Toplumsal olayların hatırlanması çerçevesinde sosyal medya ve geleneksel medyanın karşılaştırılması. *Yeni Yüzyıl'da İletişim Çalışmaları*, 1(2), 61-79.
- Castells, M. (2007) *Communication, power and counter-power in the network society*, *International Journal of Communication*, 1(1): 238–66.
- Curran, J. & Gurevitch, M. & Woollacott, J. (1982). *The study of the media: theoretical approaches, culture*, (eds.) Gurevitch, M. & Bennett, T. & Curran J. & Woollacott, J., *Society and The Media* içinde. Routledge.
- Doyuran, L. (2017). Televizyon ve sosyal medya çerçevesinde medya aracılığıyla kolektif belleğin inşası. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(2), 228-242.
- Edgerton, G. R. (2001). Television as historian: A different kind of history altogether, Edgerton, G. R. & Rollins, P. C. (Eds.). *Television histories: Shaping collective memory in the media age*. University Press of Kentucky. 1-18.
- Edy, Jill A. (1999). Journalistic uses of collective memory. *Journal of Communication*, 49.2: 71-85.
- Erlil, A. (2008). Literature, film, and the mediality of cultural memory, *Cultural memory studies. An international and interdisciplinary handbook*, 389-398.
- Eyrek, A. ve Çetin, B. (2021). Toplumsal hareketler bağlamında sosyal medya arşivlerinin toplumsal belleğin inşasındaki rolü. *Beykoz Akademi Dergisi*, 9(2), 173-191.
- French, Scot A. (1995). What is social memory?. *Southern Cultures* 2.1, 9-18.
- Garde-Hansen, J. (2009) *My Memories? Personal digital archive fever and facebook*, Joanne Garde-Hansen, Andrew Hoskins and Anna Reading (eds), *Digital Memories* içinde. Basingstoke: Palgrave Macmillan, pp. 135–150.

- Garde-Hansen, J. (2011). *Media and memory*. Edinburgh University Press.
- Gentz, N. ve Stefan K. (2006). Introduction: Media of culture and the culture of the media. *Globalization, Cultural Identities and Media Representations*, 1-10.
- Glenberg, A. M. (1997). What memory is for. *Behavioral and Brain Sciences*, 20(1), 1-19.
- Halbwachs, M. (1992) *The social frameworks of memory*, (ed) L.A. Coser, in M. Halbwachs *On Collective Memory*, pp. 37–192. Chicago: The University of Chicago Press.
- Huyssen, A. (2003). *Present pasts: urban palimpsests and the politics of memory*. California: Stanford University Press.
- Kandemir, S. (2022). Kültürel bellek aktarıcısı olarak instagram: TRT arşiv örneği. *TRT Akademi*, 7(14), 82-103.
- Livingstone, S. (1997). Clarifying the CNN effect: An examination of media effects according to type of military intervention. *Research Paper R-18*, Joan Shorenstein Center on the Press.
- Nora, P. (1996). General introduction: Between memory and history, P. Nora (ed) *Realms of Memory: Rethinking the French Past*, Vol. 1: *Conflicts and Divisions*, pp. 1–20. New York: Columbia University Press.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekanları*. Ankara: Dost Kitabevi.
- McQuail, D. (1985). *Sociology of mass communication*, *Annual Review of Sociology*, Vol. 11, 93-111.
- Misztal, B. (2003). *Theories of social remembering*. Maidenhead, Philadelphia: Open University Press.
- Mayer-Schönberger, V. (2009). *Delete: The virtue of forgetting in the digital age*, Princeton University Press.
- Pentzold, C. (2011). Digital networked media and social memory. Theoretical foundations and implications. *Aurora. Revista de Arte, Mídia e Política*, (10), 72-85.
- Pine, E. (2011). *The politics of memory. Performing Remembrance in Contemporary Irish Culture*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Plantin, J. ve Punathambekar, A. (2019). Digital media infrastructures: Pipes, platforms and politics, *Media, Culture & Society*, Vol. 41(2),163–174.
- Prelinger, R. (2009) *The Appearance of archives*, Pelle Snickers and Patrick Vondrau (eds), *The YouTube Reader*. London: Wallflower Press, pp. 268–74.
- Rosenzweig, R. (2003) Scarcity or abundance? Preserving the past in a digital era, *American History Review* 108(3): 735–62.
- Sakaranaho, T. (2011). Religion and the study of social memory. *Temenos-Nordic Journal for the Study of Religion*, 47(2).
- Schelling, W. ve Rowe, V. (1991). *Memory and modernity: Popular culture in latin america*. London & New York: Verso.
- Schröter, J. (2009) *On the logic of the digital archive*, Pelle Snickers and Patrick Vonderau (eds), in *The YouTube Reader*. London: Wallflower Press, pp. 330–46.
- Tallentire, J. (2001). Strategies of memory: History, social memory, and the community. *Histoire Sociale/ Social History*, 197-212.
- Tuna, S. (2022). Bellek kavramı bağlamında “kulüp” dizisinin hatırlattıkları ve toplumsal yansımaları. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 59, 23-43.
- Tulving, E. (2000). Concepts of memory. E. Tulving & F. I. M. Craik (Eds.), in *The Oxford Handbook of Memory*. (pp. 33-43). New York, NY: Oxford University Press.
- Yılmaz, R. (2014). Medya aracılığı ile toplumsal belleğin inşası. 1-49.

- Zierold, M. (2008). "Memory and media cultures." Cultural memory studies. An international and interdisciplinary handbook, 399-407.
- Zelan, Z. (2022). Yeni medyanın kültürel bellek aktarım aracı olarak kullanımı: Kültür portalı örneği. Eren Dergisi, 1(1), 14-30.

